

"Els ximpanzés són tan evolucionats com l'home"

Jordi Sabater Pi (Barcelona, 1923), catedràtic de psicobiologia de la Universitat de Barcelona i premi de la Fundació Catalana per a la Recerca. Conegut per ser l'etòleg que va portar a Barcelona el goril·la Floquet de Neu, és un dels millors primatòlegs del planeta. Destaca també per haver col·laborat amb la mítica investigadora Diane Fossey. La seua visió de l'existència és plena de reticències envers al paper que ha desenvolupat el factor humà.

A la mitologia xinesa, el simi té un paper resplendent. Diu un antiga tradició que, bon punt les mars havien florit de la copulació entre el cel i la terra, va aparèixer al món una roca divina. Prompte aquesta pedra es va anar transformant en una esplèndida mona d'intel·ligència tan profunda que va desfer-se de les ombres i va penetrar als misteris del Gran Tao. Aquest simi va ser un rei savi, el domini del qual es va estendre més enllà de les imprecises fronteres del fluir del pensament. Res més lluny que aquest vendaval de gràcia és la vida real de les mones; la intervenció dels humans al seu hàbitat ha reduït els micos a una tràgica caricatura dels referents poètics orientals. L'investigador Jordi Sabater Pi ha passat tota una vida destriant el mite de l'esperpent de la captivitat i estudiant com són els primats africans en la seua essència. I, amb l'exhaustivitat de l'observació profunda, i en contacte amb pobles primitius, també ajudant a esbrinar quins són els fonaments socials de l'espècie humana.

—Coneix el llibre *Cimpanzee Politics de Frans de Waal*?

—Sí, conec el llibre, conec l'autor.

—Sap que el polític ultraconservador nord-americà Newt Gingrich el recomana? Ell diu que l'etologia, l'estudi biològic de la conducta, demostra que els moviments organitzatius més intel·ligents dels micos tenen a veure amb les estratègies polítiques dels republicans.

—Uf, quina bestiesa. Això són versions antropomòrfiques d'una realitat. Els ximpanzés són animals intel·ligents que intenten aprofitar-se dels congèneres per obtenir uns beneficis, com fan la majoria dels animals, com fan els homes. Això és propi d'espècies intel·ligents.

—I egoistes. Per què creu que Gingrich diu aleshores que tenen a veure més els republicans amb aquests moviments d'organització complexa que no els demòcrates? Perquè s'apropien més del benefici del congènere?

—Per aprofitar una visió simplista del regne animal en benefici propi, com dient que l'etologia demostra que les estructures republicanes són les correctes. Els americans tendeixen bastant a fer aquest tipus de simplificacions.

—Però es pot dir aleshores que les mones tenen estructures polítiques?

—No, no, fins aquí no arriben. Tenen unes es-

tructures socials que es diuen de fissió-fusió que no són gens extraordinàries... Vull dir que molts animals tenen estructures complexes. Per exemple les mateixes formigues. El que passa és que les estructures de les formigues són predeterminades i elles no poden modificar res. En canvi el ximpanzé sí que té capacitat per a modificar-les. Té llibertat per a modificar aquesta estructura fins a cert punt. Com l'home.

—L'home? Vol dir que no tenim total llibertat per a modificar la nostra estructura organitzativa, el nostre comportament?

—Socialment, estem limitats per una cosa que es diu cultura, creació dins de la qual estem englobats. Som animals autodomesticats per la pròpia cultura.

—Vostè ha relacionat alguna vegada el terme "cultura" amb les estructures dels ximpanzés. L'instintivisme d'aquests primats està molt o poc desenvolupat?

—Poc. Els ximpanzés, quasi tot el que fan és après. Seguint el sentit humà d'intel·ligència, són els que són més a prop de la nostra. S'han fet experiments de reintroducció al seu mitjà natural amb ximpanzés que havien estat molts anys en captiveri, i no ha pogut ser. Es donava la paradoxa que els biòlegs havien d'ensenyar-los a comportar-se com a ximpanzés de debò, i no com la burla que és un primat engabiat. L'instint natural és mínim.

—Passa això amb altres animals?

—Tots els primats són semblants en aquest aspecte, i segons són més superiors, més importància té l'aprenentatge. En els animals molt simples, quasi tot és instint. A mesura que anem pujant l'escala filogenètica va minvant l'instint i va augmentant l'assimilació. En els superiors, la biologia dóna mecanismes per educar-se fàcilment.

—Com ara quins?

—El principal és l'aprenentatge automàtic, la possibilitat d'assimilar fins a una edat determinada pel sol fet de veure. Evidentment, aquí hem d'incloure els humans. La cultura està també dins de l'economia biològica, és una forma de introduir-se en un context d'aprenentatge amb poc esforç, perquè les coses ja ens vénen donades. Reflexioni i veurà que, vostè, en aquest àmbit, només ha d'agafar partícules petites del cosmos cultural en què viu i sap quan ha de posar-les en pràctica: quina roba posar-se, si

ha de riure o no, com tallar-se els cabells... sap també com ha d'escriure perquè la gent no s'empenyi...

—Això últim sembla que encara no massa.

—Doncs és bastant important, imagino. Evidentment, dins d'una esfera similar hem d'incloure al ximpanzé, que viu en un món cultural, encara que molt més petit que el nostre. Com és lògic perquè són els nostres parents, són de fet més parents nostres que dels gorilles, per dir-ho d'alguna forma, i la cultura és una cosa llunyana, ignota, que ens relaciona amb ells. Durant molt de temps es creia que la cultura era una creació només dels humans, fruit de les contradiccions del pensament humà. Deien que molt bé, que l'humà és biològic, però quant a la cultura és únic, no té res a veure amb els animals. I no és cert.

—Fora de l'àmbit científic, aquesta apreciació sona molt innovadora.

—Potser, però és important que la gent ho sàpiga. Què en podem extreure?: que hem de ser més humils. I hem de creure més els etòlegs que estan segurament en un camí encertat per comprendre la conducta dels homes.

—Sembla que dóna un to de sentència a les seues paraules. Hi ha per a tant? És de debò aleshores que l'etologia desmitifica l'home?

—Sí. A més a més això és molt bo.

—Per què?

—Perquè li treu la supèrbia. L'home, una característica tremenda que té és la supèrbia, pensa que és el rei de tot el que té al seu voltant. I no és el rei de res.

—Però, d'alguna manera ja ha procurat ser-ho, no? Probablement en un inici era una espècie més, però no ha parat fins aconseguir-ho. Moltes vegades doblgant el seu entorn, però ho ha fet.

—A veure, és el rei del que vol perquè fa els llibres, i hi escriu el que li dóna la gana, la visió del món que li plau. L'home viu d'espalles a la seva realitat, a la natura, de la qual forma part. Els arbres, tallem-los, els rius contaminem-los, els animals, engabiem-los, que es fotin, que se'n vagi tots al dimoni. Per què?... Amb quin dret? Imagino que els religiosos podran trobar un toc especial aquí quan consideren l'home teològicament com el centre de l'univers... però és que no és veritat.

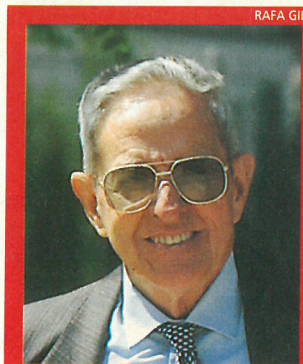
—Aleshores l'esperit profund de l'etologia aparta clarament les conclusions religioses.

—Tampoc. Un individu pot ser religiós sense creure's amb el poder de disposar del seu entorn i dels altres éssers com li vingui de gust.

—Prenent el pols a altres grans corrents de pensament, vostè ha manifestat en més d'una ocasió que l'home no és naturalment un animal agressiu, sinó que la violència li ha vingut donada des d'altres paràmetres.

—Sí, des d'eixos culturals.

—Amb això, entre altres, contradiu Lorenz,

“L'home té un cervell ben grós, i una capacitat extraordinària de deducció, abstracció i aprenentatge. Però els genocidis, les massacres, destrossar el medi ambient... són actuacions tan il·lògiques que en realitat no veig clara aquesta intel·ligència superior.”

un històric de l'etologia, i Hobbes, l'autor de Leviatan.

—Mmm... Hobbes no era gaire interessant. Allò de l'homo-lupus que pontificava, que l'home és un llop per a l'home... No, no ho crec. Lorenz creia que l'agressivitat era molt biològica, i tampoc comparteixo les seves tesis. Miri, l'home, morfològicament, no està dotat per a l'agressió. Les dents nostres no són esmolades, no tenim urpes, la nostra musculatura és escaransida...

—Però malgrat tot, hem sabut destacar com els majors carnissers de la creació.

—Sí, en realitat hem esdevingut uns éssers extremadament violents. La cultura social ens ha portat envers l'agressivitat. Com? Els antropòlegs diuen que aquesta conducta agressiva s'inicia al neolític. Quan l'home comença a viure en grans grups humans, es dóna el malestar. És el principi de la competència, ja hi ha aliments sobrants que pertanyen a uns individus determinats. Aquí s'enceta la lluita per l'apropiació i l'agressivitat desenfrenada. Els antropòlegs pensen que l'home està fet per a viure en allò que els americans en diuen una "face to face society". Una societat on tots els integrants es coneixen perfectament. S'ha taxat la quantitat d'individus d'aquest grup ideal com un màxim de 500. Que és més o menys el nombre més alt de components dels grups socials dels pigmeus i d'altres societats primitives.

—I feliços?

—Sí, i molt més feliços. Pràcticament aquí no hi ha problemes violents, perquè els individus són ben coneguts entre ells, i tenen un estatus molt semblant, no hi ha un que tingui molts sacs de blat i un altre que no en tingui cap.

—I això ho va comprovar vostè a l'Àfrica, on va passar trenta anys.

—Exacte. Era bellíssima, l'Àfrica. Recordo bé els natisus pàmues i fang, amb els seus magnífics tatuatges. Només hi ha un element que els feia tenir por, a aquests indígenes, que els causava intranquil·litat.

—Quin?

—La màgia, els poders ocults. No poden dominar-se davant allò que creuen sobrenatural. Però, bé, tenen mecanismes per a combatre-ho. Utilitzen els xamans, sortilegis suposadament místics... els fan sentir-se segurs.

—Va anar vostè al continent negre per tastar la placidesa d'aquesta forma de vida?

—Nooo... vaig anar-hi per poder menjar. Al final de la guerra d'Espanya, per motius econòmics em vaig traslladar als setze anys a Fernando Poo (actualment Bioko), a Guinea, on vaig haver de treballar com a capatàs agrícola en una de les finques que uns familiars tenien a la regió de Basuala. A poc a poc em vaig anar interessant per l'etologia, aprenent les distintes llengües de la terra. Vertaderament, em colpia tot el que m'envoltava.

—Sobretot els goril·les, una espècie avui en perill d'extinció per la desprotecció absoluta dels governs africans i la despreocupació dels de la resta del món.

—Sí, el treball amb goril·les va venir després, quan vaig establir una relació epistolar amb James P. Chapin, el millor especialista d'aquell temps en ornitofauna de l'Àfrica Equatorial. Ell em va convèncer d'estudiar els pòngids de Guinea, perquè en la bibliografia internacional no hi havia treballs acceptables sobre el comportament i l'ecologia d'aquests simis.

—Vostè va destacar als anys seixanta, entre altres coses, per un profús treball sobre la distribució i la demografia dels goril·les de Rio Muni. Això el va posar en contacte amb el reconegut paleoantropòleg Louis Leakey, el que seria el seu mentor definitiu?

—Sí, d'alguna manera. Leakey havia aconseguit subvencionar les expedicions científiques de Jane Goodall, Galdikas Biruté i Diane Fossey, dedicades respectivament a l'estudi dels ximpanzés, orangutans i goril·les. Va instar després aquesta organització a posar en marxa un programa per a investigar les poblacions de goril·les i ximpanzés de Rio Muni. Això completava l'ambiciosa planificació de Leakey, que volia contribuir als processos conductuals bàsics que varen conduir els pre-homínids a l'hominització, a partir del nostre avantpassat comú compartit amb els pòngids africans.

—Aquí va conèixer Diane Fossey, la científica que va inspirar la pel·lícula protagonitzada per Sigourney Weaver Goril·les en la boira?

—No. Quan al 1969 el dictador Massié Ngouma va incitar els partidaris del seu moviment xenòfob contra tota la població europea, haguérem de tancar les investigacions a Guinea. Aleshores, el Parc Zoològic de Barcelona em va acollir com a conservador. Va ser un cop a Barcelona quan Diane Fossey em va convidar a estudiar amb ella els goril·les de muntanya de Ruanda. I era estrany, perquè no es relacionava amb ningú, era una dona amb molt mal geni.

—Aquesta fama tenia.

—Sí, és totalment cert. Amb mi va ser respectuosa, però tenia un caràcter ferotge. Era molt... aspra. La seva mort, que tot indica que va ser a mans dels indígenes, i als quals tractava amb molt de menyspreu, és bastant probable que tingués a veure amb aquest tret de la seva personalitat.

—I Floquet de Neu? Quan el va trobar?

—No vaig ser jo qui el va descobrir, sinó un

—Els danys que pateix un ximpanzé en captivat poden ser greus?

—Irreversibles.

—Aleshores, tenim una paradoxa. La gent cada vegada veu més reportatges de la National Geographic Society, i se sent més atreta per conèixer els animals en el seu espai natural.

Però existeixen encara zoològics com el de València on els animals viuen en gàbies ridícules. Per què no es fa res socialment per solucionar aquest problema?

—Perquè és molt fàcil seure a la butaca de casa i veure com els animals corren per la pantalla, i ponderar la intensitat de la imatge. Però actuar contra un zoològic, implica mobilització, cartes, acció, combatre uns interessos... Exigeix més compromís i menys comoditat.

indígena guineà, Benito Mandyé, que me'l va vendre per 10.000 pessetes al 1966.

—Bon negoci, tenint en compte que el seu valor com a goril·la albí és infinitament superior.

—Bé, però aquest exemplar estava moribund quan el vaig adquirir, era en molt mal estat. Si no arribo a comprar-lo, de segur que se l'haurien menjat, i el vam cuidar la meua família i jo, el vam recuperar. Més tard el vam fer arribar al zoològic de Barcelona.

—Hi ha molts problemes per aconseguir-ne descendència albina, crec.

—Sí. És difícil, i a la primera generació no pot tenir descendència albina, perquè és un caràcter genètic recessiu. Si s'encreuen els fills entre si (en té uns quants), existeix una possibilitat d'un 25%, percentatge que augmenta si ell s'encreua amb una filla. Però efectivament, és complicat.

—Pensa que aquella Àfrica tan suggestiva que vostè va conèixer pot existir encara avui?

—Ho dubto, ha anat enverinant-se amb l'entrada de les concepcions vitals materialistes. Mirem Ruanda, un país reduït a pols i sang per culpa de l'imperialisme i la misèria més colossal. Els indígenes han anat emigrant de les aldees a unes ciutats sobrepoblades, corruptes i esquinçades, plenes de descontrol i pobresa, en una befa escruixidora de la vida que duïen abans. No, no crec que en quedi gaire, d'allò.

—Té una concepció ben pessimista de l'evolució, doctor Sabater Pi.

—Home, és que parlar d'evolució és perillós: els ximpanzés són tan evolucionats com l'home, el que passa és que s'han adequat a una realitat diferent, han desenvolupat uns mecanismes distints d'adaptació. El terme "evolució" ens dóna dret a mercantilitzar i destribalitzar els humans que, a conveniència nostra, considerem menys evolucionats, com els negres o els gitans, per no parlar del comportament que tenim amb el regne animal. Parlar d'evolució en els humans és tan nebulós com parlar d'intel·ligència.

—No considera l'home un animal intel·ligent?

—Evidentment, té un cervell ben grós, i una capacitat extraordinària de deducció, abstracció i aprenentatge. Però els genocidis, les massacres, destrossar el medi ambient... són actuacions tan il·lògiques que en realitat no veig clara aquesta intel·ligència superior. Gens clara.

Joan M. Oleaque